

nem éppen csak *meglíbbennek* a felszínen, mégpedig a *halálsima* víz felszínén, páratlanul lelassítja a vers idejét, már-már mitológiai perspektívába állítva ómama alakját.

A *Szürkület*, *szürkületben* verseinek poétikai megoldásai nem okoznak nagyobb meglepetést. Maurits Ferenc nem annyira a nyelvre, hanem inkább a kevés szóval megragadható emlékképekre összpontosít. Ez a törekvés esetenként leegyszerűsődéssel jár, olyannyira, hogy a szöveg óhatatlanul költészetten kívül reked. Ennek ellenére a cím nélküli „csendéletek” egybeolvasása során olyan világ tárul föl előttünk, amely nélkül a vajdasági magyar líra föltétlen szegényebb volna.

Toldi Éva

„Akár a test emlékezetbe”

Györe Balázs: *Apám barátja*. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2006

Van az ember személyiségének egy olyan rétege, amelybe egész élete folyamán nem enged betekinteni, s az ilyen embert általában introvertálnak tartjuk, tartózkodónak mondjuk, ugyanakkor van a személyiségnek egy olyan rétege, amelyet talán nem is lehet megismerni, mindenféle kísérlet kudarcba fullad; éppen ezért – többszörös kulturális áttételekkel és a személyes jelenlét hiányával – az írás marad az egyedüli eszköz, amely mégis képes közelebb hozni a megismerhetetlen lelki tartományokat.

Ha egyszerűen, a cselekmény szintjén foglaljuk össze a regény történetét, azt mondhatjuk, hogy az *Apám barátja* a regény narrátora által „apám”-nak nevezett Györe Pálnak és a regényben az „apám barátja”-ként emlegetett Berecz Lajosnak, a nála nyolc évvel fiatalabb munkatárs kapcsolatának a krónikája. A regényt ezen a szinten egy férfibarátság történetének is nevezhetnénk, hiszen – akárcsak korábbi prózaköteteiben – a szerző naplótöredékek, feljegyzések, egy-egy fennmaradt papírfecni, telefonbeszélgetés, emlékrészletek montázsolásával e két ember viszonyát próbálja kideríteni, majd rögzíteni. „Apám barátja több, más, s ugyanakkor kevesebb is volt, mint barát” – mondja egy helyen, mintegy a regény jellemzéseként is, amelyről bizton állíthatjuk, hogy több, más, ugyanakkor kevesebb is, mint egy barátság története.

Kevesebb, mert azonnal a barátság hiányával szembesít bennünket: végig arról beszél, hogy a két ember – akiket az a tény is egymáshoz fűzött,

hogy 1950. október elsején, ugyanazon a napon vették fel őket az Optikai Kutató Laboratórium Szakkönyvtárába –, nem egyforma intenzitással kötődött egymáshoz. Nem a nevükön szólítják meg egymást, hanem dokinak, doktornak nevezik a másikat, vagy az apa vezetéknevén nevezi barátját: „Berecz”. Emellett az elbeszélő már a kötet elején kijelenti: „Apámnak nem volt barátja. Pontosabban: apám úgy érezte, hogy nincs barátja.” Viszont a „barát, vagyis a nem-barát, apámat a barátjának tartotta”. Ebből azonban nem következik semmiféle morális záradék. Ha első pillantásra botrányosnak tűnik is a feltevés, hogy érzelmi cserbenhagyás vagy visszaélés történik, amikor valaki a bizalmába fogad egy másik embert, az viszont eltitkolja, hogy ezt őszintén viszonzná, a történet semmissé teszi az ilyen következtetések levonásának gondolatát is.

A regény furcsa határterületeken egyensúlyoz: emberi kapcsolatokról beszél, ugyanakkor nem a milyenségükről mond valamit, hanem a mibenlétükről. Azt kutatja, hogyan működik az emberek közötti kapcsolat. Leírja őket, de nem minősíti. Pontosán tudja ugyanis, hogy a minősítéshez nincs viszonyítási pontunk, s hogy csak a saját identitásukban bizonytalan emberekre jellemző, hogy önmagukat origónak tekintik. Nincs abszolút viszonyítási pont, abszolút mérce. S bár itt két – másként s másként – kisiklott élet találkozik, egyik sem küzd identitászavarral. Valójában az elbeszélői nézőpont önazonosságáról van szó: csak az identitásában szilárd, a szó legnemesebb értelmében toleráns ember képes arra, hogy rálátva mások életére, azok értékrendjét el tudja fogadni olyannak, amilyen, még akkor is, ha jelentős mértékben eltérő is.

A másik határterület, amit a szerző gyakran elmond a művéről, hogy könyve valójában nem a fiktív világban funkcionál. „Minden esetben magamat akarom megérteni, az életrajzomat akarom tisztán látni, hogy mi miért történik, miért születtem, a szüleim, a szerelmeim, a barátaim miért pont azok voltak, akik. Ha azt mondják a könyveimre, hogy ezek nem regények, sőt nem is szépirodalmi művek, hanem dokumentumok, akkor egyáltalán nem sértődöm meg, hiszen rettentően fontosnak tartom a dokumentumokat. Dokumentálom az életemet: fontosak a dátumok, a tények, a nevek. Egyetlen nevet nem tudtam megváltoztatni az írásaimban, mert ha megpróbáltam, abban a pillanatban leálltam, szemben a profi írókkal, akik igazi történeteket írnak. Ilyen értelemben mindig amatőr maradok” – állítja egy interjúban.

Mivel magát az életet akarja megérteni, ezért prózáját dokumentumprózának nevezi, ez jelenthetné „más”-ságát. Életének legszemélyesebb és egyben legdrámaibb eseményeiről gondolkodik a kötet lapjain, ezért az önéletíráshoz is közelít. Egyféle lélektani életrajz bontakozik ki belőle. „Györe *egyszemélyes lírai realizmusa* a megtörtént, leírható, kézzelfogható, *valódi* tények elsődlegességén alapszik” – írja róla Báthori Csaba, aki a szerző szavaival támasztja

alá gondolatmenetét: „Az én alapanyagom a valóság. Ehhez keresek szavakat, mint anyám gombokat”, valamint: „tapasztaltam, ha egészen mélyen, álcázás nélkül beszélek magamról, ez másokat is érdekel...”

A narrátor hangjának modalitása azonban egyértelművé teszi a mű fikciós jellegét. A történetstilánkok, emlékfoszlányok rekonstruálásának igénye általában töprengést eredményez. Vajon valóban úgy történtek-e az események? Vajon valóban olyan volt-e minden, mint ahogyan emlékszünk rá? A töprengés mindig kérdéseket hoz a felszínre; szerteágazó, ágas-bogas kérdéseket. Előző, *Halottak apja* című kötetének méltatója, Forgách András megszámlolta, hogy a mostaninál csak valamivel vastagabb, százhetvenegynéhány oldalas könyvében 469 kérdés és majdnem ugyanannyi felkiáltás található.

A folytatásnak tekinthető *Apám barátja* szövege nem kevésbé terhelt kérdésekkel. Többségük egyáltalán nem igényli a válaszadást. Vannak köztük olyanok, amelyek költőieknek tekinthetők, mert önmagukban hordozzák a választ, de olyanok is, amelyekre egyáltalán nem érkezhethet, mert megválaszolhatatlanok. Igen kevés az olyan jellegű, amelynek az a szerepe, hogy előrevigye a cselekményt, vagy árnyalja a gondolatmenetet. A töprengés, az önmagával folytatott dialógus retorikai elemeiként funkcionálnak.

A kétely azonban nemcsak az emlékek felidézésének követője, hanem a jelenre is vonatkozik. Az elbeszélő arra törekszik, hogy egy-egy tárgyat, jelenséget a lehető legpontosabban írjon le. Az érzéseket nemkülönbön. A kötetet áthatja a szavakért, a leírásokért folytatott küzdelem. Kihagyások és elhallgatások, nagy időbeli ugrások, előre- és hátrautalások által elevenedik meg a történet, amely valójában még mindig az apa személyiségének kutatása körüli küzdelem. Kiderül az is, hogy a monológok mind célirányosak, valójában nem az apa barátjáról szólnak, hanem az apához, apa és fia viszonyáról. „Nem hiányzol, csak jólesik hozzád beszélni” – olvashatjuk egy helyen.

A feszültség forrása a kötetben az is, hogy ugyan tárgyakat állít a középpontba, egy-egy talált tárgy indítja el gondolatmenetét, a tárgyak mégis érzéseket implikálnak, érzelmek megjelenítésére szolgálnak. Ilyen hangsúlyos elem például Berecz Lajosnak, a barátnak a hatalmas, kopott télikabátja, amely visszatérő motívumával egy korszak atmoszféráját képes felidézni.

Györe Balázs könyveit, a *Halottak apját* és az *Apám barátját* Esterházy Péter *Harmonia caelestis*éhez és a *Javított kiadáshoz* hasonlítják. Lényeges azonban az a különbség, hogy Györe Balázs könyvében semmilyen formában sincs helye javításnak. Sokkal inkább az árnyalásnak: az előző kötet sokkoló eseménye, miszerint az apa fiára hagyja titkos naplóját, amelyből az jobban megismerheti érzelmi életét, első szerelmét, titkos vágyait és gondolatait, mostanra némiképp megszeli, s az örökké csak könyvei között élő, a világtól elvonuló agyműtétől agyműtétig élő, epileptikus rohamok és halluci-

nációk között élő ember alakja mögül földereng egy árnyaltabb kép. A kötet végére kiderül, ez a zárkózott, soha kellőképpen meg nem ismert ember nem akárki volt, hanem Cserey Farkas munkáinak nagyszerű ismerője, Bartók Béla szellemi társa, s a könyvei között élő, zárkózott tudóssal párbeszédet folytatva egy szenzibilis gondolkodó alakja is feldereng.

Ugyanakkor átüt a sorokon a szellemi küzdelem energiája, amellyel újra elmondja egy állandó titkok között élő, rejtőzködő, magányos ember életét és halálát – „akinek senkije sem volt” –, de úgy, hogy annak legrejtettebb vágyai is olyan szemérmes tálalásban, tartózkodóan és illemtudóan kerülhessenek csak a nyilvánosság elé, ahogyan egy zárkózott emberhez illenék. Szövegének szervezőelve ezúttal is a rejtély, a titok, ez gördíti előbbre az eseményeket. A feszültség forrása, hogy állandóan várjuk, megtudunk valamit a nagy közös kirándulások hallgatásairól, a közös nyaralások emlékeiről. A nagy titok azonban másutt keresendő. Nem véletlenül gondolja Györe Balázs Ottlik Gézát szellemi atyjának, s nem véletlenül került munkakapcsolatba az Újhold Évkönyvekkel. Nemes Nagy Ágnes *Fák* című versét juttathatja eszünkbe a könyve: „Meg kell tanulni azt a sávot, / hol a kristály már füstölög, / és ködbe úszik át a fa, / akár a test emlékezetbe.” Györe Balázs ugyanis konkrét eseményről gondolkodva elvont, metafizikai kérdésekig jut el, s állandóan ezt az utat járja, oda-vissza: akár a test emlékezetbe, és vissza. Ennek az útnak a szellemi-lelki-érzelmi leírására vállalkozik, az élet és a lét megismerhetetlenségének megismerésére, a kimondhatatlan kimondására. Tömör prózája metafizikai telítettségű lesz, szikár mondatai vibrálóak és megrendítő erejűek: elének állít egy önkörébe zárt életet, amelynek értékeit nemhogy a nagy nyilvánosság előtt soha meg nem becsülték, de önmaga még lehetlenné is tette a közeledést. Ráadásként ábrázol egy olyan világot, amelyben ez a jelenség nem is egyedülálló, olvasójára bízva az élet értelmére vonatkozó kérdés megfogalmazását.

Nehéz feladatra vállalkozik tehát Györe Balázs könyve: az emberélet nagy, egzisztenciális jelentőségű kérdéseit firtatja, s ezek szólamában ezúttal a barátság kerül szövegstrukturáló helyzetbe, eköré épül fel a többi, nem kevésbé fontos és hangsúlyos tartalom, mint amilyen a teljességgel megérthetetlen halál, az élet mint szenvedéstörténet gondolata, valamint agy és szív bonyolult és követhetetlen viszonylatrendszere: a szeretetlenség és a szeretet.